

A FELVIDÉKI LÉLEK KIALAKULÁSA ÉS A MAGYARSÁG

SZOKÁS MANAPSÁG önálló erdélyiségről, erdélyi lélekről beszélni és ennek valóban van is alapja. Megnyilvánul a bérces ország egész múltjában, emlékein, lelki alkatában. Kérdés, hogy ezzel az önálló erdélyiséggel szemben lehet-e beszélni önálló felvidékiiségről is, önálló felvidéki lélekről, mely nemcsak egy mindenestül elfeledett provinciális művészet és irodalom holt emlékeiben él, hanem áthatja annak a földnek lakóit, éppúgy, ahogy erdélyi testvéreiket áthatja erdélyi voltak tudata.

Hegyvidék mindkét országrészt, de helyzetükben rengeteg a különbség. Erdélyt a természet is örök bástyának alkotta nyugat és kelet határán, erős és kidomborodó határokkal. Az alföldi rónák felől is elég erősek e határok, — de nem oly erősek, hogy a magyarságot teljesen két részre szakítsák és egymástól különálló két nemzetté tegyék, — ám mégis eléggé arravalók, hogy kiemeljék az erdélyi ember lelki sajátosságait, más magyar emberré alkossák és determinálják a külön, történelmi erdélyi magyarságot.

Ezzel szemben a Felvidék helyzete merőben más. Ezek a hegyek nem alkotnak zárt egészet, oly kerek egészet, mint az erdélyi hegyek. Széles sávban omlanak az Alföld és a középső Magyarország fölé. Jobban lejtősödnek dél, mint észak felé, de elnyújtott, tagolt és változatos helyzetüknél fogva ott sem alkotnak az erdélyi bércekhez hasonló szilárd bástyát. Stratégiai szempontból nézve a dolgot, kitűnik, hogy az, aki a dél felé nyíló völgyek bejáratának ura volt, pár kardcsapással mindent magáévá tehetett. Ezért lett itt oly hamar tösgyökeres a honfoglaló magyarság és ezért lehetett oly nehezen megvédeni e tájat a déli bejáratokat elfoglaló és ezek birtokában mind északabbra haladó török invázió ellen. Tehát állandó volt — mert így kellett lennie — az összeköttetés déllel, —nem is élhettek egymás nélkül — és már a földrajzi adottság: a dél felé való teljesen nyitott helyzet is megmagyarázza, hogy itt önálló vagy viszonylag különálló állami, vagy provinciális élet nem alakulhatott úgy, mint a földrajzilag némileg elkülönített Erdélyben.

Mindaddig, míg az állami élet súlypontja az ország természetes középpontjában: Budán nyugodott, nem támadt itt semmiféle kijegecesedési középpont s nem történt semmi fontosabb egyéni életre valló mozzanat. Kivesszük itt a német bánya- és kereskedővárosokat, melyek mindaddig, míg kapukat meg nem nyitották a magyar és ezzel együtt a szláv elem előtt, idegen test voltak a Felvidék testében, elzárták a más nemzetiségűek előtt a magyar királyok

dús privilégiumainak oltalma alatt kifejlődött magas kultúrájukat, és oly életet éltek, hogy semmi hatásuk sem volt arra az országrészre, ahol laktak, s ez az országrész is keveset hatott rájuk. De amikor a dél felől előrehatoló törökség a magyar államiság súlypontját eredeti helyéből kilendítve, azt északra terelte át és amikor a nemzeti erők szétforgácsoltsága Erdélyben új kijegecesedési pontot teremtett, rögtön nagyobb szerephez jut ez az országrész és népe. Eddig csöndben és megnemismerten éltek nagy hegyeik között, most ott találjuk őket az állami élet vérkeringésének leglúktetőbb helyén. Eddig csak pár felvidéki főúr játszott szerepet, most mind ott vannak a nemzeti élet középpontjában. Fölöttük viharzott el az összeszűkült magyar világ annyi eseménye, mély nyomokat hagyva szűkebb hazájuk arculatán és még mélyebb barázdákat szántva lelkükben, mely rövidesen teljesen átalakult.

Ez a kor az önálló felvidéki lélek kialakulásának kora. Ez a kor a Felvidék szellemi önállósulásának az ideje. Ebben a korban végre tudatára ébred a felvidéki ember fontosságának. Eddig pihenő lelke rohamosan átalakul.

Ám a törökség előrenyomulása, a királyi Magyarország összeszűkülése és állami életünk északra tolulása csak egyik okát adja a Felvidék szellemi emelkedésének. A török hódítás csak a politikai öntudat kifejlődését, a politikai érzék és felfogás önállósulását magyarázza, de nem adja teljes okát a felvidéki érzület kialakulásának. Sokat harcolt e korban a felvidéki ember és sokféle is kellett harcolnia. A török volt az az ellenfél, melytől otthonát, életviszonyait szilárdosságát kellett féltenie. Így erősödik meg benne honi földjének szeretete. Az ily úton kialakulás felé siető felvidéki érzület másik alapvetője a reformáció volt. A Felvidékre az alakító okok egész láncolatát hozta magával ez az óriási hatású mozgalom.

A török elől a magyarság fölvonul a számára még előbb oly idegen és szokatlan hegyekbe. De ez csak a város lakó és a nemesi magyarságra áll, melyet természetsszerűleg a legjobban érintett a törökdulás. Ez az iparos és nemesi magyarság azon felvidéki városokat népesíti be, melyek elzárkózottsága már engedett előbbi németes merevségéből és melyek már félig-meddig föltárták kapuikat a magyar és ezzel együtt a tót elem előtt. Ilyen volt Nagyszombat és egyik-másik az úgynevezett alsómagyarországi bányavárosok közül. A tótság jelenik meg először, mint közellakó elem, e városok kapuinál. Nagyszombatnak már Mátyás alatt is számos tót lakosa volt, különben nem érkeztek volna tótnyelvű leiratok a városhoz a királyi kancelláriától. És ez áll a többi városokra is, különben nem jaidultak volna föl léptenyomon a mind nagyobb szláv invázió és bennlakás miatt. Most megjelenik e városok kapuinál a magyarság és magyar szóval tölti meg az előbb még oly idegenes városokat. Nagyszombatot az országgyűlési jegyzőkönyvek színmagyar városnak mondják és szívesebbnél üléseznének itt, mint a német Pozsonyban. Ma e város tiszta tót. A nemesség zöme a hegyek közti kis és biztos falvakra vonul és lassan egybeolvad ottani tótnyelvű társaival.

Ez a háttér a felvidéki reformáció történetéhez. Ha nincs ott a

magyar nemesi társadalom és ha a magyar polgárság közelebb nem hozza a gazdasági empóriumok rideg és elzárkózott polgárságát a tótsághoz, akkor sohasem terjedt volna el azon a földön oly hatalmas méretekben a reformáció. Része volt ebben a huszita invázióknak is, de a cseh harcosok utódai korántsem voltak oly számosan, hogy új hazájuk érzelmi és lelki életére kialakító befolyásuk lehetett volna. Ennek igazságát látjuk Szepesben, Sárosban, hol — noha szintén voltak huszita maradványok, nem volt oly erős a magyar protestáns elem, hogy a vele rokonszenvező tótságot is magával vonzotta volna az új hitbe. Itt sokan maradtak meg katolikusoknak. De a városok mind igen buzgó protestánsok lettek, vallási életük közvetlenül az új hit német forrásaiból táplálkozott, így hát távol állottak az akkor erősen németellenes magyar nemességtől. A keleti Felvidék nemessége körében csak részleges, elszigetelt és igen árva jelenség volt a reformáció, mert nem táplálkozhatott egy mindent elborító kollektív népi hit erejével. A félreeső keleti tót vidék népe mindvégig megmaradt atyái ősi hitében. Úgy is tűnnek föl e katolikus tengerben a német városi és magyar nemesi protestáns telepek, mint pusztulásra ítélt szigetek.

Ám nemcsak a fölvándorolt, a törökség elől menekülő magyarság volt ott. Ott éltek még az ősi magyar települők utódai hegyeik között, szlavizált nevet viselve, ajkukon a legősibb zengésű tót nyelvvél, szívükben azzal az ősi magyar érzéssel, mely képessé tette őket, hogy együtt ontsák vérüket déli testvéreikkel a legkülönbözőbb csatatereteken. Az itt-ott fölmerülő szeparatiztikus törekvések oligarchikus jellegűek voltak, és sohasem öltöttek komolyabb jelleget. Olyan erős volt a magyar államiság összetartó ereje és oly szétszakíthatatlan kapocs fűzte össze e haza minden részét, hogy még egy Giskra is a szent korona alárendeltjének tekintette magát, és a huszita harcosok sem gondoltak soha a Felvidék okkupálására és Szent Vencel birodalmához való csatolására; ők csak letelepedést és meggazdagodási lehetőséget, valamint hitük nagyobb terjesztését keresték minálunk. Akkor hogyan gondolhattak volna teljes elválásra e haza alkotó elemei? Ők kis monarchák akartak lenni e föld természetes határain belül, nem fűtötték őket csehbarát eszmék, ahogy ezt az elfogult cseh történetírás szereti föltüntetni. Hova is mentek volna, ha kiszakadnak a magyar közösségből? Ezek mellett ott éltek még azok a nemesek, kik a tótságból emelődtek föl a rendi állam alkotó rétegébe. Évszázados harcok során mutatták ki igaz magyarságukat, mely egysorba állította őket az első foglalók unokáival. Tótul beszéltek, igaz és hű magyarok voltak, de atyáik módján éltek. Ez az elem az, melyre alapult a későbbi felvidéki provinciális kultúra, mely a leginkább magában hordta e föld szeretetét és amely később a legtovább tartotta életben a lassan elfakuló felvidéki érzésvilágot. Mellettük ott éltek váraikban azok a főurak, kiket ideszorított vissza az állami élet porondjáról a terjeszkedő török. Most kénytelenek itt élni, így észreveszik szülőföldjüket, majd fokozatosan kezdik megismertetni azt a reformációval.

Itt nem a felvidéki reformáció elterjedésének okait keresőn.

hanem csak azon körülményeket, melyekkel a reformáció hatott az önálló felvidéki lélek kialakulására. A kialakulásnak itt a politikaiak mellett kulturális okai is voltak, melyek egyformán a legszerencsésebben együttműködtek a további előrehaladáson. Nem úgy volt ez, mint Erdélyben, hol a már régóta erős politikai öntudatot csak most, a reformáció korában követte nyomon a szellemi önállósulás. Am, ha meg akarjuk ismerni a körülményeket, ismerni kell a magyar nemesség szerepét e téren, mivel a reformáció igen nagy mértékben segítette elő az önálló felvidéki kialakulását, a reformáció hordozója pedig a nemesség volt.

Adva van tehát a felvidéki nemesség, mint egész. Részei a főurak és a magyar-és tótvéri köznemesség. A legfelső réteg mecénáskodik, anyagilag, hatalmilag és tekintélyével támasztja meg az új mozgalom elterjedtét, — a második réteg szekularizálja a kisebb katolikus egyházi birtokokat és a plébániákat, viszont új templomokat állít és a régieket az új igényekhez mérten átalakíttatja — és lévén nagyrészt megyei arisztokrácia, társadalmi téren is emeli az új hit tekintélyét; végül a legutolsó réteg: a bocskoros kismemesség harcol, ahol lehet — és harcol a rendelkezésére álló szellemi eszközökkel is: fiait külföldi egyetemekre járattja és papokká vagy literátus emberekké neveli; néha az otthon ülő apa is tollat ragad nehézkes kezébe, hogy harcoljon hitéért, aztán menedéket ad egy-egy bujdosó prédikátornak. Szegényes és elmaradt életviszonyainál fogva közel áll a parasztsághoz, a nemesi kiváltságok eltörlése után, pár egyed kivételével, lesüllyed ebbe és nagy, természetes intelligenciájánál és intranzigens tótnyelvűségénél fogva a nemzetiségi küzdelmek leghálásabb anyaga lesz. Megvan benne minden, mi jellemzi a felvidéki embert: nagy szenvedély, derült kedély, erős szatirizáló hajlam, okoskodás, — megvan benne a nemesi gőg túltengése, makacs elvhűség, a kultúra iránti nagy érzék, élnivágyó, mulató kedv — és egy csöpp, de néha a végtelenségig is túláradó szláv melancholia.

Ennek a magyar nemességnek jut tehát a legnagyobb szerep a felvidéki lélek kialakításában és kialakulásában egyfelől, de másfelől igen nagy szerep jut a tót nép tömegeinek is. Az uralkodó osztály akaratlanul is annak a népnek jellegét viseli magán, amely fölött uralkodik. A felvidéki nemesség is — az arisztokráciától kezdve egészen a paraszti sorban élő kismemesekig — némileg a tót néphez idomult, nem annyira, hogy lelkileg is tóttá lett volna (a tót lélek ekkor még politikátlanul magyar volt), de nyelvileg többé-kevésbé egy lett a tótsággal. Am ott volt az életerős, kiforrott állami életet élő magyarság mögöttük, mely meggátolta a lelki összeolvadást. A Thurzók (a legtipikusabban felvidéki mágnáscsalád), az Illés-házyak, Ostrosithok, Révayak, Jakusithok, Czoborok, Mednyánszkyak stb. tót papok beszédeit hallgatják, tótul leveleznek, tótul társalognak, de magyarságukat is megbizonyítják derék tetteikkel. Köz-nemes társaik: a Radvánszkyak, Horváth-Stanchichok, Kubinyiak, Szmrecsányiak, Rakovszkyak, Ottlikok, Justhok, Beniczkyek, Zerdahelyiek, Zathureczkyak, Raksányiak, Bulyovszkyak és a Reviczkyek ifjúsága tótul beszél és bennük ünnepli Horcicka Dániel lutheránus

pap, író, valamint Bél Mátyás a tót nyelv legnagyobb reményét és támaszát. A tót népnek, az akkori Magyarországon oly számottevő tömege adja így a nyelvet és a nyelv nagyot sokat tesz egy országrész és nép gondolkodásának kialakulásában. A lelkiséget és a jelleget a magyar nemesség adja.

Noha a tót írók úgy tekintik a reformációt, mint a tót nemzeti szellem kifejlődésének idejét, valójában azonban ez csak a felvidéki szellemet fejlesztette ki. Mert e korban még egyáltalában nem lehet szó tót nemzeti szellemről, és így annál kevésbé annak kifejlődéséről. A reformációt a német városok hozták és így lett az lutheri irányú, de a magyar nemesség hajtotta végre azt: és mint láttuk, a német városok élettelen rész voltak a Felvidék testében, idegenek a magyarságtól és tótságtól egyaránt, a magyar nemesség pedig tettekkel mutatta meg magyarságát. Így nem fejlődhetett még ki akkor tót nemzeti szellem, mert nem is volt, aki kifejlessze azt. Igenis volt tót irodalom, mely a cseh elnyomó irodalmi nyelv burka alatt is szépen fejlődött, igenis tótul is beszélt a magyar nemesség, mely szerette ezt a népet és nyelvet, de egy nyelv beszélése és anyanyelvűi való tartása még nem jelenti az azon nyelv népével való teljes azonosságot.

Már fönnebb is vázoltam a reformáció elterjedésének főbb étape-jait. Először a német városok vették föl az új hitet, aztán szélesebb rétegekre áradt szét a magyar nemesség közreműködése által. Igen szép kultúrhistoriai terület nyílik így meg előttünk, mely nagyobb-részt még fölkuatatanlan: hogyan és mennyire játszott közre a magyar nemesség a reformáció elterjesztése által a tótság öntudatra ébresztésében? Itt elsősorban a Thurzó urak nevét kell említenünk, mint akik óriási erkölcsi és anyagi súlyuknál, tevékenységüknel fogva a magyar protestantizmus valóságos hőroszai lettek. Pénzmágnás korokban szerzett összeköttetéseiket jól kamatoztatják. A Felvidék legelőkelőbb és leggazdagabb családja. Rengeteget köszönhet nekik a tót protestantizmus és ezzel együtt az egész felvidéki művelődés. Szegény tót fiúkat iskoláztatnak a külföldi egyetemeken és itthon új lelkészségeket állítanak nekik. Így készítik elő a tót nép lutheranizálását. A külföldről hazatért tót ifjak látják népük vallási és kulturális viszonyait, hazai nyelven kezdenek írni és agitálni — és immár az ébredező nép is látja, hogy véréből való vér, sorsa osztályosa vezeti. Óriási befolyást biztosít így magának a nép életére a virágát élő főnemesség. A Thurzók után, az Illésházyakon át, a többi nagyurak is így tesznek, s a Felvidék reformációja gyorsan halad előre a köznemesség hatékony támogatásával. A Thurzó-család kihaltával megszakad e folyamat és kezdődik a katholicizmus redintegrációja: a protestantizmus legnagyobb támaszát veszttette el. Igazi jelentősége az, hogy a Felvidéknek a haza többi részétől eltérő új hitet adott; a nemesség az ágostai hitvallás elfogadásával elkülönítette magát a többi nemesektől, lutheranizmusa provinciális öntudattal töltötte el. Mecénása lesz a fejlődő tót vallási irodalomnak. Neki ajánlják a tót írók népük irodalmának legelső zsengeit. Az ily úton megjelenő írásokból mindenütt kitűnik a tót nép és nyelv nagy szeretete, az alkotmányért és a protestantizmusért való heves és izgatott rajongás

és a mecénáskodó nemesség iránti nagy elragadtatás. Ezek lényeges alkotó részei a tótság részéről a felvidéki szellemnek. Így a nemesség érzelmileg egy volt a tótsággal: a tót nép éppoly lelkesen magyar érzelmű volt, mint a magyar nemesség, mint a felvidéki magyar elem. Ez a másik jellemző vonás, melyet a reformációs és az ezekkel összefüggő alkotmányos mozgalmak magyaráznak. Ez a politikai és a vallási szempont.

Ám, vannak más, egyéni szempontok is, melyek ugyancsak összefüggenek a politikaiakkal: milyen volt e korban s mivel a lelki alkat ekkor még nemzedékeken át is nehezen változott: a későbbi korban is a felvidéki ember lelki alkata? Egy-egy apró, de mégis oly jellemző vonásra van szükségünk.

Annál is inkább ismernünk kell a felvidéki ember lelki alkatát és későbbi életét, mert ennek az önálló felvidéki szellemnek a politikai élete aránylag rövid volt — és a politika teréről kiszorulva, új virágzásba szökött a házi, a családi élet körén belül. A század közepére esnek kezdő évei (ez a török fölényes terjeszkedésének kora) — és Rákóczi Ferenc szabadságharcában lobbant utolsót, abban a korban, mikor a tótságára büszke Krman Dániel szuperintendens tót beszédben áldotta meg a szepesi szász Czelder Orbán zászlait, mikor magyar érzelmű lutheránus papok szenvedtek üldöztetést és börtönt meggyőződésükért, mikor a katolikus és a lutheránus tót nép fiai egyaránt a leglelkesebb kurucok és mikor a tót népköltészet annyi szép magyar érzésű dallama zengett végig a harctereken. Innen már csak a nagy Bél Mátyás ápolja tovább, egy új dicsőség sugariban élve, a régi magyar hagyományokat. Utána nincs semmi nagy esemény, mely ébresztőleg hatna a tót népre. Vezetői így tudományos munkálkodásba fognak, vagy belesülyednek lelkipásztorkodásuk eseménytelenségébe. De a hanyatlás összefügg a magyar államterület helyreálltával, mely Pozsony helyett az ország közepén keres újra fővárost. Amilyen mértékben nyerte vissza az újjáépülő Buda és az ország középpontja régi jelentőségét, oly mértékben hanyatlott a pusztuló Lengyelországgal szomszédos Felvidék politikai fontossága és oly mértékben hanyatlott alá a felvidéki ember politikai érzéke és öntudata is. Azon felvidéki követek utódai, kik egykor a válságos helyzetben lévő magyar államiság oszlopai voltak, most csöndes és megadó szemlélői lettek a számukra oly érthetetlen és idegen eseményeknek. Háttérbe szorultak az okos és megfontolt dunántúliak és a tüzes tiszántúliak pihent ereje és ékesszólása mögött. Az a felvidéki állambölcseség, mely annyi viharon át sikerrel vezette a királyi Magyarország rongált hajóját — és amely a legklasszikusában Thurzó György nádorban testesült meg — immár a múlté lett. Bátran mondhatjuk, hogy a török hódoltság korában a felvidéki érzés egyet jelentett a magyar érzéssel. Most hallgatás és pihenés borult erre az országrészre.

Nemcsak a bel-, hanem a külpolitikai viszonyok is siettették ezt a változást. Lengyelország a végleges hanyatlás és pusztulás terére lépett szellemi, politikai és gazdasági tekintetben egyaránt. Így hát tetemesen csökkenték azok a kölcsönhatások, melyek a két országot

egymáshoz fűzték. Már nem gyakorolhatott semilyen befolyást a magyar ügyekre. Most hát nem kellett oly gondot fordítani a Felvidékre, hiszen Galícia rövidesen Habsburg-jogar alá került. A Mária Terézia-féle vámrendszer pedig pusztulásra kárhóztatta a már hungarizált, de nagy magyar események híján lassan szlavizálódó városok magas fejlettségű iparát és kereskedelmét. Lengyelország kereskedelmi útjai többé már nem vezethettek erre kelet felé, a Felvidék kimaradt a kultúra útjából. Így elfelejtette fontosságát, — most már nem is volt fontossága, — lassan-lassan, észrevétlenül kezdett visszasülyedni abba az ismeretlenségbe, melyből az események szomorú alakulása emelte ki. De Lengyelország mellett a cseh földről is halálos pihenés áradt és már jóformán semmivé váltak azok a kapcsok, melyek összefűzték volna tót és a cseh protestantizmust s amelyek oly nagy erőt kölcsönöztek a fajrokon által támogatott tót reformációnak, de amelyek soká rabságban tartották a tót irodalmi nyelv önállósulási törekvéseit. Csehország már a fehérhegyi csata után elvesztette jelentőségét a Felvidékre.

Minden elő volt így készítve arra, hogy annyi harc után a pihenés évei következzenek. A harcos nemesség visszatért családi körébe. Nincs immár többé mivel töltenie idejét: a közügyek immár nem foglalkoztatják, nincs sehol semmi ellenség, melytől ősei földjét kellene féltene. Így lát elhanyagolt házi foglalatossága után: jobb karba hozza gazdaságát, néha el-ellátogat egy-egy megyegyűlésre, hol már minden latinul folyik. A magyar nyelv, mely egykor oly otthonos volt itt, hogy a tótnak is egy csomó új szót adott, lassan egészen visszaszorul és eltűnik s midőn majd újra visszaköveteli régi jogait, vannak megyék, melyek azon az alapon és csak azért tiltakoznak visszahelyezése ellen, hogy nemességük soraiból senki sem tud magyarul. A magyar századok öröké még él a szívekben, de az ajkáról kihalt az elnemzetietlenedés e szomorú idején a magyar szó.

És ha a közügyekből kiszorult, hogyne szorult volna ki a házi élet köréből is! Eddig a tót eredetű magyar nemesek is lelkes igyekezettel törekedtek magukévá tenni az uralkodó magyar nyelvet, épp azon szomorú időben, midőn a legmagyarabb vidékeken a török uralkodott. Most visszakerültek e vidékek, de a magyarság száma és politikai ereje nagyon megfogyatkozott — s úgy látszott, hogy elvesztette régi szép vonzóerejét az új, 18. században. Elvesztette a magyar nyelv nagy támaszát: az arisztokráciát, mely elnémetesedett, de a Felvidéken legalább is ennyit vesztett a tót nyelv is, mert elvesztette irodalma legbőkezűbb támogatóit. Maradt az anyagiakban szegényebb köznemesség, melynek magyar része is beolvadt a tótságba és egy időre el is tűnt benne.

Így lesz a házi élet nyelve a tót. Ezt beszélték odahaza, ezen imádkoztak, ezt a nyelvet tanulta meg először a kiseded. Ezen a nyelven végezték levelezéseiket s e nyelven vitték a megyei törvényszékek elé tartozó kisebb peres ügyeiket. E nyelv, e nép szép, szomorú dalait dalolta gyermekét ringatva az anya és esténként a barátnőivel együtt szövögető háziasszony és így gyorsan elterjedt.

A kultúra pedig elhagyja lassan e földet, mely alig változott akkortól egész a legújabb korig. (Nem a szlavizálódás okozta ezt, mint általában hiszik, mert ez csak egyik következménye volt a helyzet átalakulásának. Pár évtizeddel előbb tót nyelven is magas kultúra uralkodott itt.) Ezért maradtak meg a Felvidék emlékei a korai és középbarokk sértetlenségében. Többé nem építkeztek, hanem éltek a nagy koroktól eléjük szabott keretek között. És még ez a speciális felvidéki barokk is, mintha azt az időtlen mozdulatlanságot fejezné ki, mely ezen a külvilágtól hermetice elzárt földön uralkodott és amilyen volt ez az élet. Élteké mert élniök adatott, de ez az élet a kultúra halála volt. Könyvet nem igen vesz már kezébe a felvidéki nemes. A tót írók elvesztették a legjobb közönségüket és kénytelenek áttérni a latin, vagy a német nyelvre, mint Bél Mátyás, Wallaszky Pál, Dolezal Pál. Egyedül a Biblia és a Transodus, ez a szép régi lutheránus énekeskönyv azok, melyeket változatlanul használnak. A lutheránus tót irodalom immár halott.

De nemsokára új mozgalom bontogatja szárnyait. Az eddig elhanyagolt katolikus tót nép irodalmi élete Bernolák Antal vezetése alatt váratlan lendületet vesz. Elveti a csehes helyesírású eddigi tót irodalmi nyelvet, és bevezetvén az irodalomba az igazi népnyelvet, megalapítója lesz az új tót irodalomnak. Irányánál fogva — szabadulás a cseh szellem lényomó gyámkodása alól — ismét fölébreszti a lelkekben szunnyadó, de aktivitásukat elvesztett magyar szimpátiákat, hirdetve a két nép örök egymásraultalságát, a magyar kultúra semleges és oltalmazó fölényét és a katolicizmus által összefűzött magyartót testvériséget. Ez a mozgalom, noha pártfogói között ott találjuk az Illésházy grófokat és Rudnay hercegprímást és az eddig közönyös katolikus nemesség színe-javát, — a kor megváltozott és erősen demokratikus jellegénél fogva nem támaszkodik teljesen a nemességre, hanem a már túlnyomó többségben lévő katolikus tótság széles rétegeire és annak papságára (a ffancia forradalom előestéjén vagyunk!). Új szint, sajnos, nem adhat már a fölvidéki érzülethez és ez örök kár! — de mégis fölcsendíti a tót lélek régi magyarbarát alaphangjait. Társadalmi és kulturális értéke sokkal nagyobb, mint a lutheránus kultúráé, mely egyáltalában nem volt demokratikus, hiszen csakis a nemességre támaszkodott s ez is okozta hanyatlását. Bernolák mozgalma és annak nagy visszhangja világosan mutatja a tót nép igaz és hű magyarbarátságát.

Ezután már csak szomorúan halódik az önálló felvidéki szellem. Oly mértékben halad alá, amely mértékben foglalja vissza a magyarság a maga régi hatalmi és kulturális súlyát és helyzetét. Az önálló felvidéki érzület szükségalakulat volt: a magyarság decentralizációja fejlesztette ki, éppúgy, mint az erdélyi érzületet és ahogy a magyarság új erőre kap, veszít is intenzitásából ez az érzület. Utolsó sugarai e halódó szellemnek a családi életre esnek, ahogy ezt Mikszáth műveiből ismerjük.

Mindenestől a magyar szellemben gyökerezik, de annak önálló hajtása volt. Annál különösebbnek látszik így előttünk az a csehszlovák tevékenység, mely a tót történészeknek kétségkívül a közelmúlt nem-

zetiségi küzdelmeiben kialakult állásfoglalása alapján, valósággal megtagadni igyekszik a magyarságnak a Felvidék kultúrájára gyakorolt irányító szerepét. Honnan jött volna e kultúra alaprétege, ha nem mitőlünk és mikor lett volna ott kultúra, ha mi nem vagyunk?

Láttuk, hogy a tót nép mennyire magyar volt lelkileg és a magyar nemesség is mennyire közelállót nyelvileg a tótsághoz. A tót nép lakta azt a vidéket, melyen a magyar múlt annyi eseménye játszódott le és amelyen annyi emléke maradt ezen eseményeknek. Hazája volt ez a föld. Természetes, hogy ezen emlékek és események élénken hatottak fogékony, főleg a történelmit szerető kedélyére és képzeletére. Lelkében visszatükröződött ez az egész világ várromjaival, kastélyaival, kúriáival, csataterével, melyek földjéből még ma is fegyvereket, régi pénzeket vet ki az eke. Megdalolta a régholt nagyurakat. Mondáiban, meséiben, dalaiban ezer mesés színnel szórta tele a történelmi valóságot.

A tót irodalom is odafordult újjáéledése korában a nemzeti lélek ősforrásához: a néphez. A költők újraénekelték a népük emlékezetében megmaradt magyar eseményeket. A prózaisták tollukra vették a magyar urak hányatott életét, kalandjait, a népük földjén lezajlott csatákat. Ezek az alakok mind integráns részei lettek így a tótság lelkivilágának. Széchy Mária, a Thurzók, Bebekek, Podmaniczkyak, Kontok, Balassák, Forgáchok, Bosnyákok seregestől rajzanak a tótság meséiben, dalai-ban és így alakjuk ott van a tót irodalom romantikus korában is. De az is természetes, hogy eredeti magyar nevüket csekély kivétellel (Rákóczi Ferenc, Bosnyák István) már maga a nép is áttótosította és új alakban kerültek bele az irodalomba.

így hivatkozhatott Hurbán és nemzedéke, rájuk mint kik a tótság hőszai voltak, tót nevet viseltek és maguk között önálló felvidéki történelmet csináltak, melynek már sok szála a cseh földre vezet. Ez az irányzat még nem áll a magyarság teljes tagadásának álláspontján, csak a maga körébe igyekszik vonni és tót színezettel bevonni a magyar múltat. Oly korban éltek, mely még nem vesztette el érzékét a múlt iránt: ez volt az európai romantika kora. Maga, a különben oly magyarellenes Hurbán is képtelen magát kivonni a közös tót-magyar múlt egyetemes szuggesztíója alól, mikor kénytelen elismerni a magyarság és a tótság testvéri elválaszthatatlanságát. Még élénk emlékezetben volt a szabadságharc előtti időkben a történelmi valóság, ha a magyarság igazát annak ily tüzes és elszánt ellensége volt kénytelen elismerni.

Ezzel Szembefordul az az irány, mely a csehek hagyománytalan demokráciájától sugallva, Masaryk és az úgynevezett ifjú tótok elvi alapján áll, és amely szemben Hurbánékkal, minden múltat megvet és csak a jelen jogait ismeri el. Ennek irodalomtörténeti és kultúrhistoriai képviselője a tótok alapos és sokoldalú irodalomtörténésze: Vicék Jarosláv. Szembetűnő az az igyekezete, mellyel szembefordul a Felvidék magyar múltjával és amellyel csökkenteni igyekszik e múlt jelentőségét, hogy azután annál többet szentelhessen a magyarellenességet a tót irodalomba bevezető Hurbán—Stur-féle iránynak, annak az iránynak, melynek témaköre épp a felvidéki múlt. Mindezt

pedig azért, hogy kimutassa a magyarság jelentéktelenségét a tótság és a Felvidék kultúrájában. Ezért mellőzi a magyar nemesség tótul író tagjait, egyedül csak Beniczky Pétert említve, kinek jelentőségét mégsem lehetett egészen eltagadni, ezért csökkenti a kelleténél alulra a reformáció tót irodalmának jelentőségét, ezért hallgatja el Bemolák iskolájának erősen magyar vonatkozásait, ezért hallgat oly mélyen a tót népköltészet magyar tárgykörű és lelkeségű énekeiről és mondáiról és ezért nem emeli ki kellően a modem tót irodalom rengeteg magyar hatását és kapcsolatát. És így maradunk ki lassan annak a tót népnek tudatából, mellyel oly sokáig a legszebb szellemi és politikai testvériségben éltünk, és amelynek kultúráját mi segítettük túl az első nehézségeken. Ugyanilyen tendenciával dolgoznak a tót nép jelenlegi politikai vezetői is, kik népük ifjúságának és demokratikus jellegének kiemelésével nem akarnak mást elérni, mint a még most is magyarbarát tótságnak tőlünk való teljes elidegenítését.

Ez a mult, a felvidéki mult, a tót nép múltja pedig a magyar mult, a magyar birodalom csodás természeti és népi koszorújának múltja. Nemcsak egy évezredes véráldozat, az évezredes birtoklás joga fűz minket ahhoz a földhöz, hanem kultúránk folytonossága, nagy értékei is, talán még az érzelmi szálaknál jobban és maradandóbban. Mert a mi kultúránk, a magyar föld középpontjának kultúrája emelte ki a szellemi sötétségből, és midőn már fejlődésnek indult, a magyar nemesség támogatta, ápolgatta és növelte azt. Páratlan bizonyítéka ez a régi Magyarország nagyszerű struktúrájának. Soha, de soha nem volt szó annak a népnek dnmzetietlenítéséről, hanem csak nemzetiségének erősítéséről, nyelve, műveltsége és lelki élete nagyobb fejlesztéséről. Ez a magyar tevékenység örök időkre záloga marad az örök magyar-tót testvériségnek, melyet ideig-óráig erőszakos kezek igyekeznek bemocskolni és szétszakítani. És bátran mondhatjuk, hogy a Felvidék békéje, virágzása és nyugalma csak akkor fog ismét helyreállni, ha újra biztosítva lesz az a magyar-tót együttműködés, mely a kultúra kincseivel halmozta el ezt a tájat.

GOGOLÁK LAJOS